

T. Semigina

PUBLIC HEALTH IN CONTRAVERSIAL GLOBALIZATION-LOCALIZATION CONDITIONS

The concept of “new public health” regards public health as a complex phenomenon and define certain obligations for the state. The implementation of this concept is affected by the positions of the global actors of public health policy, processes of the economic and political globalization, as well as decentralization processes.

Keywords: public health, public health policy, globalization, decentralization.

Матеріал надійшов 04.03.2011

УДК 32.321

Чабанна М. В.

ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ ЯК КРИТЕРІЙ ДЕМОКРАТИЧНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

У статті розглянуто поняття громадянської участі, її роль у демократичній державі. Зокрема акцент зроблено на тлумаченні участі громадян у процесі прийняття політичних рішень як сутнісної риси демократичного політичного режиму.

Ключові слова: громадянська участь, процес прийняття політичних рішень, демократія, пряма демократія, представницька демократія, деліберативна демократія.

Процес дослідження різних аспектів демократії є актуальним з часів Античності. На сучасному етапі розвитку суспільних та гуманітарних наук, зокрема політології, важливим у контексті вивчення суспільно-політичних процесів є розгляд особливостей функціонування різновидів демократичних режимів та здійснення процесів демократизації у транзитних державах.

Сутнісним аспектом демократії є пряма або опосередкована участь громадян у процесі прийняття рішень суб'єктами політичної влади. Важливими ознаками демократії є правове закріплення (як формальний критерій) та реальна реалізація права громадян брати участь у політиці, їх включеність у процес прийняття рішень на державному рівні. Йдеться про кількісні показники участі (як статистичний критерій) та бажання (здатність, потребу) громадян бути учасниками політичного процесу (як показник типу політичної культури). Власне ці аспекти відо-

бражують міру соціального представництва, громадського контролю та волевиявлення.

Поняття громадянської участі варто застосовувати тоді, коли йдеться про політичну участь за наявності розвиненої громадянської культури. Саме такий тип політичної культури притаманний демократичному суспільству та свідчить про достатній рівень політичної освіченості та наявність бажання громадян брати участь у реалізації механізму прийняття політичних рішень, впливати на владу, створювати інститути для представництва та реалізації своїх інтересів. Тому у статті використовуватимемо як поняття політичної участі, так і поняття громадянської участі, з акцентом на важливості другого для розвинених демократій.

У політичній науці існують різні підходи до тлумачення сутності політичної участі громадян. Такі вчені, як І. Перрі, Дж. Мойзер, Н. Дей, Л. Мілбрет, Г. Макклоскі, С. Верба, Н. Най,

С. Гантінгтон, М. Конвей, Е. Мюллер та інші наголошують, що політична участь є участю громадян у процесах формування, прийняття та здійснення державної політики, тобто, є участю у процесі урядування. Натомість Б. Епштейн, С. Розенстоун, М. Гансен, Н. Теске та деякі інші вважають, що політичну участь громадян спрямовано насамперед на формування суспільних та політичних цінностей.

Загалом, політичною участю є різноманітні форми непрофесійної політичної діяльності, спрямованої на здійснення реального впливу громадян на інститути влади та процеси прийняття рішень. Серед основних форм політичної участі виокремлюють участь у виборах до представницьких органів різного рівня та референдумах, участь у діяльності політичних партій, участь у конвенційних та неконвенційних політичних акціях (таке визначення та опис форм наводить, наприклад, А. Романюк [2]).

На нашу думку, варто було б виокремлювати такі типи участі, як пряма та опосередкована. Прямою участю громадян у процесі прийняття політичних рішень є здійснення безпосереднього впливу на суб'єктів цього процесу шляхом переговорів, тиску тощо. Виборча діяльність, результати якої часто зумовлюють формування суб'єктів прийняття рішень, є опосередкованою участю громадян у процесі прийняття рішень.

Конвенційна участь, спрямована на підтримку влади або здійснення впливу на неї, відповідає загальноприйнятим зразкам політичної поведінки та не суперечить правовим нормам. Прикладами є участь громадян у виборах, комунікація з представниками владних структур, громадські ініціативи, спрямовані на розв'язання суспільно важливих питань, участь у мітингах тощо. Неконвенційною участю є несанкціоновані владою дії, які суперечать загальноприйнятим зразкам політичної поведінки або чинному законодавству. Формою такої участі є протестна активність громадян.

Узагальнюючи, дослідники, як правило, виокремлюють такі форми політичної участі: участь у виборчому процесі (виборців, учасників передвиборчих кампаній, у тому числі суб'єктів їх фінансування, працівників на виборчих дільницях); здійснення впливу на політичних діячів та представників органів влади; участь у діяльності організацій, які здійснюють такий вплив; участь у розв'язанні питань функціонування громад тощо.

Важливо, що про свободу та добровільність різних форм участі можемо стверджувати саме у демократичній державі. І у такому контексті, що є важливим для функціонування перехідних держав, можемо акцентувати увагу і на відмінності демократизації від лібералізації – у відкритості

для широких верств населення доступу до легальної політичної участі.

Питання політичної участі, у тому числі у контексті вивчення демократії, розглянуто у працях таких вчених, як: Дж. Беррі, Дж. Голдман, Г. Перрі, Дж. Мойзер, Н. Дей, Л. Мілбрат, Г. Маккроскі, С. Верба, Н. Най, С. Гантінгтон, М. Конвей, Е. Мюллер, Б. Епштейн, С. Розенстоун, М. Гансен, Н. Теске, Б. Берельсон, П. Лазарсфельд, В. Макфі, П. Бахрах, К. Пейтман, Б. Барбер, Р. Даль, Дж. Кім, Дж. Нельсон, К. Крісті, українських дослідників Є. Головахи, Г. Зеленько, С. Макеєва, Н. Паніної, А. Романюка, Н. Ротар тощо.

У численних дослідженнях вивчено питання участі громадян у процесі прийняття політичних рішень, а саме інтерпретацію цього аспекту як критерію демократії. Як вказано вище, численні моделі демократії у певний спосіб обов'язково передбачають наявність громадянської участі в управлінні політичними процесами. Найпростішим є варіант, коли в умовах прямої або учасницької демократії прийняття політичних рішень відбувається шляхом прямої участі всіх громадян у цьому процесі. Оскільки політична участь громадян тут є ключовою, йдеться про наявність численних каналів впливу на процес ухвалення політичних рішень на центральному, місцевому і регіональному рівнях. Основні риси учасницької демократії: «вимога надання аргументів сторонами політичного діалогу, доступність аргументів влади для всіх зацікавлених у діалозі громадян, обов'язковість рішень, вироблених в процесі діалогу між владою і громадянами, динамічність діалогу» [1, с. 75]. (Прихильниками цієї моделі є такі вчені, як П. Бахрах, К. Пейтман, Б. Барбер та інші.) Натомість в умовах представницької демократії право відповідної участі у процесі прийняття рішень реалізовано шляхом делегування повноважень певним суб'єктам влади. Іноді протиставляють учасницьку та елітистську моделі демократії. Прихильниками концепції елітистської демократії є Б. Берельсон, П. Лазарсфельд, В. Макфі, які вважають, що політичну участь громадян має бути обмежено виборчою діяльністю, оскільки демократія не потребує їхньої широкої участі у процесі прийняття рішень. Однією з моделей, яка приділяє суттєву увагу питанню участі, є деліберативна демократія, сутність якої – у активній політичній участі та громадянській освіті з метою посилення ролі громадян у процесі прийняття політичних рішень, яка сприяє раціональній та чесній демократичній політиці, досягненню кращих суспільних результатів у довгостроковій перспективі [5, с. 120].

Більшість учених пропонує розглядати комплекс критеріїв демократичності політичного ре-

жиму з акцентом на реалізації принципу політичної або громадянської участі. Зокрема Р. Даль у працях «Поліархія», «Режими та опозиція» запропонував на підставі таких критеріїв, як конкурентність у боротьбі за владу та міра залученості громадян до урядування, розрізняти політичні режими від автократії (гегемонії) до поліархії, із виокремленням перехідних політичних режимів [6, с. 3]. (При цьому участь громадян у політиці визначає не лише виборче законодавство, а й наявність ліберальних прав та свобод.) Відповідно, він виокремив закрити гегемонію (з мінімальним рівнем політичної конкуренції, низькою залученістю громадян у політичний процес); включаючи гегемонію (з низьким рівнем конкуренції та високими показниками залученості громадян); конкурентну олігархію (з високим показником конкуренції та низьким показником залученості); поліархію (з високими показниками конкуренції та громадянської участі).

Т. Ванханен та інші фінські вчені, пропонуючи використання ресурсно-акторного підходу (відповідно до якого участь у політиці є боротьбою за ресурси, а розподіл ресурсів у суспільстві, таким чином, є показником його демократичності), як і Р. Даль, розглянули такі показники: конкуренція (відсоток голосів або місць у парламенті, отриманих всіма, окрім лідируючої, партіями) та участь (відсоток громадян, які взяли участь у голосуванні на виборах) [11].

Українські вчені, враховуючи розглядуваний нами аспект, пропонують такі визначення демократії. Ф. Рудич пише, що «ознакою демократії є визнання за всіма громадянами права на участь у формуванні органів державної влади, контроль за діяльністю цих органів, вплив на прийняття спільних для всіх рішень на засадах загального, рівного виборчого права та здійснення цього права у процесі виборів, референдумів тощо. Демократія – форма політичної організації суспільства, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади, на його праві брати участь у здійсненні державних справ, і наділяє громадян достатньо широким колом прав і свобод» [4, с. 13]. Іншими словами, «термін "демократія" застосовується до ідеалу суспільного устрою, заснованого на відповідних цінностях (свободі, рівності, правах людини, народному суверенітеті, участі громадян в управлінні державою)» [4, с. 14]. Н. Ротар пише, що «діалогові форми політичної участі громадян, формування яких можливе тільки в умовах публічної відкритості влади, є однією з характеристик демократії участі, коли громадяни мають реальні можливості та законодавчо закріплені механізми впливу на процес ухвалення політичних рішень, минаючи посередників між ними і владою» [3, с. 75].

Отже, спираючись на теоретичні розробки та прикладні дослідження, вітчизняні та закордонні дослідники питань функціонування демократії та демократизації політичного режиму для оцінки цих процесів звертають увагу на такий аспект, як участь громадян у процесі прийняття рішень. Наприклад, організація «Freedom house» у проекті «Країни перехідного періоду» (який є щорічною оцінкою процесу демократизації у 29 країнах), до критеріїв оцінки країн перехідного періоду, серед інших, відносить:

- здійснення виборчого процесу з урахуванням такого аспекту, як участь громадян у політичному процесі ¹;
- функціонування громадянського суспільства ²;
- демократичне урядування на місцевому рівні з врахуванням такого аспекту, як реальна громадянська участь у процесі прийняття рішень на рівні місцевих органів влади ³.

Індекс демократії, розроблений тижневиком «Economist» для 167 країн, обчислюють за низькою критеріїв, до яких (окрім виборчого процесу та плюралізму, функціонування уряду, коли йдеться про демократичні принципи прийняття рішень, політичної культури та громадянських свобод) відносять і такий, як політична участь [8, с. 3]. Оцінка цього критерію відбувається за такими аспектами:

- участь виборців у парламентських та президентських виборах (кількість виборців, пропорційно до кількості громадян, які мають право голосу);
- автономія та здатність етнічних, релігійних та інших меншин впливати на політичний процес;
- представництво жінок у парламенті;
- розширена політична участь (членство у політичних партіях та громадських організаціях);
- громадянська залученість, інтерес громадян до політики;

¹ Іншими аспектами є вільне та чесне проведення виборів до законодавчих органів влади; розвиток багатопартійної системи; відкритість для етнічних груп та інших меншин; можливість переходу влади у межах ряду партій, які представляють різні погляди; свобода народного волевиявлення від тиску із боку військових, економічних олігархів та інших впливових груп.

² За оцінкою таких аспектів: розвиток неурядових організацій, їхні організаційні можливості та фінансова стійкість, правова та політична обстановка, у якій діють ці організації; розвиток профспілок; участь груп інтересів у політичному процесі; незалежність освітнього процесу від політичного впливу та пропаганди; відсутність впливу на суспільство екстремістських недержавних рухів та організацій.

³ Іншими аспектами є формальна наявність та реальна реалізація демократичних принципів у процесі управління на місцевому рівні; можливість громадян обирати місцевих керівників шляхом проведення вільних та чесних виборів; можливість вільного та незалежного управління на рівні місцевої влади, наявність ресурсів та можливостей для прозорості та підзвітності цього процесу.

- готовність населення брати участь у легальних демонстраціях;
- зусилля влади, спрямовані на заохочення політичної участі [7, с. 24–26].

Проект «Політичний атлас сучасності», який розроблено для створення багатомірної класифікації 192 країн із використанням індексів державності, зовнішніх та внутрішніх загроз, потенціалу міжнародного впливу, якості життя, інституційних засад демократії, враховує показник участі при обрахунку індексу інституційних засад демократії. Цей індекс відображає реальні можливості громадян впливати на розв'язання питань, які стосуються їхніх інтересів.

Методологію створення класифікації політичних режимів запропоновано також у межах Проекту «Polity» (зокрема йдеться про найновіший із наявних – «Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions»). Його автори [9] також розробили критерії оцінки державної влади із використанням порівняльного кількісного аналізу. У проекті досліджено особливості різних типів політичних режимів та здійснено відповідне ранжування 162 країн, населення кожної з яких перевищує 500 тис. осіб. Проект «Polity» визначає рівні демократії та авторитарності для кожної країни, використовуючи інформацію про політичні інститути та процеси. Автори вказують конкурентну та деліберативну політичну участь як важливі критерії консолідованої демократії.

Варто звернути увагу і на Індекс трансформації Фонду Бельтерсманна (ВТІ), який включає т. зв. індекс статусу (що відображає політичні та економічні трансформації, а саме: рівень розвитку демократії та ринкової економіки), та «індекс управління» (йдеться про політичне управління трансформаційними процесами) [10]. Індекс трансформації Фонду Бельтерсманна та Центру прикладних політичних досліджень використовують для оцінки політичних, соціальних, економічних перетворень та процесу прийняття рішень у суверенних країнах із населенням більше 2 млн, які ще не досягли консолідованої демократії та у яких триває процес становлення ринкової економіки, а також у Бахреїні, Ботсвані, Естонії, Косово, Маврикії, Чорногорії та Катарі.

Цей індекс відображає рівень розвитку демократії, рівень розвитку ринкової економіки та якість політичного управління.

У вказаному дослідженні при обчисленні «індексу управління» приділено увагу такому аспекту, як процес прийняття політичних рішень. При обрахунку «індексу статусу» кожної із країн одним із показників є показник політичної трансформації (критерієм для оцінки якого, окрім рівня суверенітету держави, верховенства права, стабільності демократичних інститутів, політичної та соціальної єдності, є рівень політичної участі).

Зокрема, серед політичних критеріїв (яких для обчислення індексу ВТІ використовують 5) політичну участь оцінюють за такими індикаторами:

- вільні та чесні вибори;
- ефективність діяльності обраної влади, ефективність урядування;
- права на об'єднання у політичні та неполітичні організації;
- свобода висловлювань.

Загалом у більшості досліджень питань демократії, від мінімалістських або процедурних визначень, які є найпростішими, до максимальних визначень, які передбачають наявність сукупності взаємопов'язаних аспектів, та у прикладних дослідженнях міжнародних організацій, які цікавляться у тому числі й процесами демократизації, враховано політичну участь громадян як основну рису демократичного режиму.

Отже, громадянська участь є необхідним критерієм демократичності політичного режиму, але, оскільки є численні теорії демократії, її рівень може варіюватися залежно від моделі демократії і, більшою мірою, від ступеня демократичності політичного режиму, особливо, коли йдеться про транзитні держави. Водночас, хоч пряму реалізацію принципу участі забезпечує саме учасницька демократія, консолідована демократія передбачає найповнішу його реалізацію, оскільки саме за такого політичного режиму наявним є комплекс ознак демократії, пов'язаних не лише з процедурними аспектами, а й з особливостями політичної культури суспільства.

Література

1. Гутман Е. Устрій дорадчої демократії / Е. Гутман, Д. Томпсон // Демократія : Антологія / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 327–363.
2. Романюк А. Порівняльний аналіз основних форм політичної участі громадян країн Західної Європи / А. Романюк // Віче. – 2008. – № 1. – С. 44–47.
3. Ротар Н. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні / Н. Ротар // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1 (22). – С. 75–92.
4. Рудич Ф. М. Політичний режим та народовладдя: методологічний контекст / Ф. М. Рудич // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 1 (45). – С. 7–26.
5. Cherry M. J. Discourse Failure and the (Ir)Rational Politics of Democratic Decision Making / M. J. Cherry // The Journal of Value Inquiry. – 2009. – No 43. – P. 119–127.
6. Dahl R. Introduction / R. Dahl // Regimes and Oppositions. – New Haven : Yale University Press, 1993. – 411 p.
7. The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008 [Електронний ресурс]. – P. 24–26. – Режим доступу : <http://www.graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf>. – Назва з екрана.

8. Kekic L. The Economist Intelligence Unit's index of democracy [Електронний ресурс] / Laza Kekic // The world in 2007. – 11 p. – Режим доступу : http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf. – Назва з екрана.
9. Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2008 Monty G. Marshall, Director [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>. – Назва з екрана.
10. Transformation Index BTI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/>. – Назва з екрана.
11. Vanhanen T. The Emergence of Democracy: A comparative study of 119 states, 1850–1979 / T. Vanhanen. – Helsinki : The Finnish Society of Sciences and Letters, 1984. – 168 p.

M. Chabanna

CIVIL PARTICIPATION IN POLITICAL DECISION-MAKING AT THE STATE LEVEL AS A CRITERION OF DEMOCRACY

There are analyzed in the article the concept of civil participation and its role in democratic state. The author considers the interpretation of citizens' participation in political decision-making as a key feature of democratic political regime.

Keywords: civil participation, political decision-making, democracy, direct democracy, representative democracy, deliberative democracy.

Матеріал надійшов 30.03.2011

УДК: 32.327

Заславський О. М.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Статтю присвячено дослідженню трансформаційних процесів у державах Європейського Союзу у другій половині ХХ ст. Зокрема, увагу акцентовано на етнопонаціональних рухах, що поширилися Західною Європою після Другої світової війни. Предметом дослідження є європейські етнопонаціональні рухи, їх кореляція з процесом становлення наднаціональних інститутів Європейського Союзу. Євроінтеграційний процес розглянуто крізь призму регіоналізації.

Ключові слова: етнопонаціональні рухи, європейська інтеграція, Європейський Союз, регіоналізація, держава-нація.

Регіоналізація в країнах-членах Європейського Союзу відбувається у двох формах: 1) як цілеспрямована політика ЄС, зорієнтована на відносне вирівнювання ступеня економічного розвитку на всій території ЄС; 2) як процес формування колективних регіональних ідентичностей, спричинений поширенням етнопонаціональних рухів (етнопонаціональна регіоналізація). В цій праці ак-

цент зроблено на етнопонаціональній регіоналізації, оскільки цей процес відбувається «знизу», і таким чином іде на зустріч політиці європейської регіоналізації «згори». Хоча ці процеси і не мають причинно-наслідкового зв'язку, вони доповнюють одне одного і разом безпосередньо впливають на реорганізацію країн-членів ЄС і відповідно самої структури Європейського Союзу.